

המשטרה בשבת

הרב יעקב אריאל

ראשי פרקים:

א. הקדמה

1. מדין מכשילן לעתיד לבוא
2. נזק לרבים שקול כפיקוח נפש
- ב. גדרו של נזק לרבים
- ג. חולה שאין בו סכנה
- ד. רעש חזק בשבת
- ה. מכשירים האסורים רק מדרבנן
- ו. ריבוי איסורים מדרבנן

א. הקדמה

מו"ר הגר"ש ישראלי (בעמוד הימיני סימן יז) הניח את היסודות לפעילות המשטרה בשבת:

1. מדין מכשילן לעתיד לבוא

בעירובין מ"ד ב בדין היוצאים להציל חוזרין למקומן, מתרץ רב שחוזרין בכלי זיינן למקומן, וכתב הרמב"ם (הלכות שבת פ"ב הכ"ג): "ולכשיצילו את אחיהם מותר להם לחזור בכלי זיינן למקומן בשבת כדי שלא להכשילן לעתיד לבא." משמע שהוא מפרש שתירוצו של רב הוא שבכלי זיינן חוזרים למקומם ואפילו טובא. על אף שאין נשקפת להם סכנה במקומם ועל כן ההתר לחזור למקומם אינו בגלל בכל מקרה ומקרה לחוד אלא יש לסקור את כל מיני המקרים העלולים להתרחש, ורק לפי זה לקבוע את ההלכה גם במקרה מסוים. כי לכאורה תמוה

מהיכן למדנו כלל זה שהותר לחלל על דבר שאינו לפנינו, ולעשות מעשה שבו עצמו אין משום צורך הצלת הכלל.

וצ"ל שההיתר הוא מגדר מכשירין שגם הם הותרו בכלל פיקוח נפש. וזהו הפירוש בשעה זו 'נמצאת מכשילין לעתיד לבוא' כי אם לא נתיר עכשיו את החזרה שיש בה משום חילול שבת עכשיו יביא הדבר מחר או לאחר זמן לאיבוד נפש, נמצא שפעולה זו של חילול שבת עכשיו היא הכרחית בכדי שתוכל לצאת לפועל לאחר זמן ההצלה הנצרכת. ואם לא תיעשה עכשיו הפעולה ברור שזה עלול לגרום בפעם אחרת לאיבוד נפש. על כן הרי זה בגדר מכשירי פיקוח נפש שגם הוא הותר.

ולמדנו מכאן הלכה גדולה שגם הצלת נפשות שלעתיד לבוא, בגלל מקרה שעלול לבוא בעתיד, הרי זה נחשב כאילו היא כבר נמצאה לפנינו עכשיו ועלינו לעשות הכל כאילו הפיקוח נפש הפיקוח נפש לפנינו. ומעתה נראה שאין גם מקום לחלק במידת השכיחות של הדבר לעתיד לבוא. שאפילו אם אין זה עלול לקרות אלא אחד מאלף, דיה הצלה אחת של נפש אחת בזמן מן הזמנים בכדי להתיר ולחייב לעשות פעולות אלה של חילול שבת שהן בגדר מכשירים להצלה זו, שאם לא נעשה אותן אף ההצלה לא תצא לפועל. כי מכיוון שהגדרנו פעולה זו כמכשירי פיקוח נפש, אין לנו שום הגבלה במספר הפעולות והחילולים שיש לעשות שבסופם יביאו לפיקוח נפש של אחד מישראל.

[הערה משל כותב מאמר זה - המספר של "אחד מאלף" שנקט מו"ר הוא לאו דווקא כי בוודאי סבירות כה נמוכה השואפת לאפס אינה מצדיקה חילול שבת קבוע. נראה לענ"ד סביר יותר שחשש לשבעה מאלף מצדיק חילול שבת. ושיעור זה למדנו מיולדת שמחללין עליה שבת בגלל חשש לפיקוח נפש. כי בארצות לא מפותחות בהן אין בתי חולים, תמותת יולדות מגיעה ל-7 פרומיל. כלומר, אם לא נסיע יולדת לבית חולים יש חשש ש-7 לאלף נשים תמותנה חלילה. חשש כזה מצדיק חילול שבת עבורה (ייתכן שהשיעור שונה, שהרי גם בארצות הלא מפותחות עושים פעולות מסוימות לסייע ליולדת ללדת ואלמלא פעולות אלו אחוז התמותה היה גבוה יותר. גם

בימי חז"ל שלא היו בתי חולים חיללו שבת על יולדת בפעולות אחרות. ולצורך פעולות אלו התירו חילול שבת). על כל פנים הוכחתי מהמנהג בימינו, שאנו מחללים שבת על הסעת יולדת לבית חולים כדי להציל את אותן 7 לאלף. ועל כן צריך לומר שעד אחוז זה ברור שמחללין שבת, על אחוז נמוך יותר איננו יודעים, אך מסתבר שעל פרומיל אחד בלבד אין לחלל שבת.

בעבודת המשטרה לא ניתן לשער, כמו ביולדת, כמה סכנות עלולות להיגרם ממחדל אחד. וצריך לשער לפי שיקול הדעת. והדעת נותנת שאם לא תהיה פעילות שוטפת של ביטחון הפנים בשבת עלולות להיגרם סכנות רבות. ואם עולם הפשע והציבור כולו ידעו שהמשטרה שובתת בשבת עצם הידיעה על כך גופה עלולה להרבות שוד ושבר בגבולנו והחכם עיניו בראשו למנוע זאת על ידי הרתעה טובה של מוכנות משטרתית.]

ובזה נראה לכאורה שנחלק ה"ט"ז עם הרמ"א בסי' שכח סי"ב. המחבר כתב: כשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה, משתדלין שלא לעשות על ידי אינו יהודי וקטנים ונשים אלא ע"י ישראלים גדולים ובני דעת. אך הרמ"א כ' בהגה: אם אפשר לעשות על ידי אינו יהודי בלא איחור כלל, עושין על ידי אינו יהודי (א"ז). ה"ט"ז שם ס"ק ה סובר כמו המחבר שתמיד יש להעדיף ישראל גדול, ונימוקו עמו:

יש חשש שמא אתה מכשילם לעתיד באם יראו עכשיו שאין עושין רק על ידי עכו"ם יסברו שיש איסור על ידי ישראל ולפעמים לא יהיה עכו"ם מצוי ועל ידי זה יסתכן החולה במה שימתינו על עכו"ם והרבה פעמים מצוינו בגמרא נמצא אתה מכשילן לעתיד לבוא. הרמ"א סובר שאינו דומה לחשש שמא יתאחר מלעשות שהוא מצוי טובא, מה שאין כן החשש שמא ילמדו מכאן להחמיר כשלא יהיה נכרי מצוי הוא חשש רחוק. אולם ה"ט"ז שהשווה הדברים לא חילק בזה. והטעם כנ"ל מכיוון שנתברר שהחשש מצד לעתיד לבוא הוא חשוב כמו אלו היה הפיקוח נפש כבר לפנינו עכשיו, ובמקרה שיש לפנינו פיקוח נפש לא שייך לחלק במכשירים בין מספר המלאכות שיש לעשותן לשם זה.

[ור' משנ"ב שהלכה כה"ט"ז]

ולפי זה יציאת ניידת משטרה בכל שבת ושבת ודאי תמנע פרצה באיזה זמן שתזדמן. ועל כן יש לנו לראות את יציאת הניידות בכל השבתות כמכשיר פיקוח נפש של אותה שבת שבה השמירה תביא תועלת.

ועל כן מותרת אף מחויבת הפעילות בכל השבתות כולן, כי אין אתה יודע איזוהי שתביא לידי הפיקוח נפש, ועל כן כולן בכלל היתר וחיוב... ועל ידי בחינה זו אין חשוב כבר כלל אם מקרה בודד זה הוא מצוי או לא, אלא אם על ידי המעשים שלי בכל המקרים הללו הדומים זה לזה והיכולים להתרחש אם היום ואם מחר יהא בהם פעם משום הצלה... ואם הדבר כן, הרי זה בכלל פיקוח נפש שהוא מותר ומחויב לעשות כל המלאכות כולן עכשיו, לא מצד חשש למקרה זה ולשבת זו שלפנינו אלא מגדר מכשיר לפיקוח נפש שיבוא פעם מן הפעמים אם היום ואם לאחר זמן.

[הערת הכותב: מסתבר שאם החשש למקרה חרום הוא נדיר ביותר אין הצדקה לחלל את כל השבתות בגלל אפשרות מקרית של אחת מאלף. נושא דומה נדון על ידי הנהו צנתרי דדהבא שני גדולי הפוסקים בדור הקודם, הגר"מ פינשטיין והגרש"ז אורבאך.

באגרות משה חלק ד' או"ח סי' פ' פסק הגר"מ פיינשטיין שהיוצאים להציל חולה מסוכן בשבת רשאים לחזור למקומם גם על ידי מלאכה דאורייתא כדי לא להכשילן לעתיד לבוא והתירו סופן משום תחילתן.

נחלק עליו הגרש"ז אורבאך בשו"ת מנחת שלמה ח"א סי' ה. לדעתו היתר החזרה ליוצאים להציל מפני אויב שבא עליהם הוא תקנה מיוחדת בגלל תקלה שארעה, אך לא מצינו היתר כזה ביוצאים להציל חולה מסוכן.

לא ברור מה היה אומר הגרש"ז בנושא המשטרה, האם בגלל חשיבותה הציבורית הנחוצה היה נוטה לדעת מו"ר הגר"ש ישראלי או שמא היה חולק עליו. וצ"ע.]

2. נזק לרבים שקול כפיקוח נפש

נימוק נוסף של הגר"ש ישראלי הוא שנזק לרבים שקול כפיקוח נפש ליחיד. וזאת על פי שיטת הגאונים רב האי גאון, הרב בעל הלכות והר"ח לענין גחלת בשבת ברשות הרבים (שבת מ"ב.). שפרשו אליבא דשמואל שמתיר כיבוי גחלת של מתכת ברשות הרבים, אף על פי שהיא מלאכה דאורייתא לפי מה שפסק כרבי יהודה במלאכה שאין צריך לגופה, משום חשש של נזקא דרבים. ותמהו בזה הראשונים הרמב"ן והרשב"א איך נתיר מלאכה דאורייתא מחמת חשש נזק? וכתבו שניהם "כיון דדרכו להזיק בו ורבים נזוקים בו כסכנת נפשות חשיב ליה שמואל, דאי אפשר לרבים להזהר ממנו" (אגב, גם כאן ההיתר בהכרח סופם משום תחלתן, שהרי במקום לכבות המתכת יכול לעמוד במקום ולהזהיר הרבים עד שיפוג חומה מאליו, אלא מפני ששיערו חכמים דעתו שלא יעמוד בזה).

[ר' מנח"ש שם]

ומקור הדבר יש ללמדו ממלחמת רשות שהיא להרווחה (סוטה מ"ד:) או להרבות שמע מלכות מלך ישראל (רמב"ם פ"ה ממלכים) או לפרנסה (ברכות ג') ועל ידי זה הותר להעמיד עצמו בסכנה של ספק נפשות של יחידים (עי' מנ"ח שהעלה שבמלחמה אין דין "וחי בהם", כי כל עיקר מלחמה בנויה על ספק איבוד נפשות כי אין סומכים על הנס).

על כן נראה שיסוד הדברים הוא שכל מה שנוגע לשלום הציבור או סילוק נזק ממנו, הכל נחשב כפיקוח נפש, כי כל מה שכרוך בשלום הציבור יש בו בעקיפין עניין עם פיקוח נפש. פרנסת היחיד לדוגמא אומנם היא עצמה אין בה משום פיקוח נפש, אבל אם הציבור יהא מחוסר פרנסה, אפילו אם אין זה נוגע ללחם, הרי לא יימלט שבאחד מבין הרבים יהא כזה שהוא צריך לאוכל משובח יותר, באופן שאצלו זה יכול להיות פיקוח נפש. וכן עניין של סילוק הנזק בציבור בעניין הגחלת. בציבור - יכול גם דבר קטן הזה להביא לידי פיקוח נפש.

ניתן להיאמר שגם הראשונים הרמב"ן והרשב"א לא חלקו על יסוד הדברים שסכנת נזק הציבור נחשב כפיקוח נפש אלא שסוברים שענין זה של גחלת אינו נחשב כל כך

נזק הציבור, שאין מצוי שיכשלו, ועוד שהרי ברירה בידו לעמוד שם במשך זמן קצר זה עד שהמתכת תתקרר, ואם כן אין בזה כלל משום סכנת נזק לרבים, וסברת הגאונים שהתירו משום שחששו שלא יעמוד בזה.

באופן שאין זה רחוק כלל מהדעת לומר שכולי עלמא מודים בעיקר היסוד שנזק הרבים הוא שקול כפיקוח נפש היחיד (ועל כן הותר לסכן יחידים במלחמה בשביל שלום הציבור כולו).

ב. גדרו של נזק לרבים

עד כאן דברי הרב מכאן דברי התלמיד.

אפשר לומר שמחלוקת הגאונים והראשונים תלויה בשאלה, מדוע נזק לרבים שקול כסכנת נפשות ליחיד. מצד אחד אפשר לומר בסגנונו של הר"י אנגל (בספרו לקח טוב כלל טז) "ריבוי הכמות מכריע את האיכות" כלומר נזק ציבורי הוא כה גדול בכמותו עד שהכמות הופכת לאיכות ודינו שווה לדין סכנה ליחיד. ואכן מצינו שמצווה דרבים או חשש לאיסור דרבים מכריע איסורים חמורים יותר. ר' תוספות שבת ד א ד"ה 'וכי אומרים':

בהשולח (גיטין דף מא: ושם) מי שחציו עבד וחציו בן חורין כופין את רבו ועושה אותו בן חורין ואף על גב דבהאי פירקא (דף לח:): אמר רב יהודה כל המשחרר עבדו עובר בעשה דלעולם בהם תעבודו שאני פריה ורביה דמצוה רבה היא כדמשני התם בר"א שנכנס לבה"מ ולא מצא שם י' ושחרר את עבדו להשלימו לי' מצוה דרבים שאני [ר"ל שמצות פו"ר נחשבת מצוה גדולה בגלל שהיא אינה רק מצוה אישית היא מצוה דרבים משום שהיא מרבה את ישובו של העולם] וגבי חציה שפחה וחציה בת חורין שנהגו בה מנהג הפקר וכפו את רבה בהשולח (גיטין דף לח:): משום שהייתה מחזרת וממציאה עצמה לזנות והוי נמי כמצוה דרבים.

בין הדוגמאות שהר"י אנגל מביא היא שיטת ר"ת שעשה דרבים דוחה לא תעשה אף על גב שאינו בעידנא (דומה לזה עשה דרבים דוחה עשה דיחיד ר' תוס' ביצה ה א ד"ה ונתקלקלו). בעשה דרבים - הרבים יקיימו העשה, ואילו על הלאו יעבור רק אדם אחד, וכגון פיקוח גל בר"ה לצורך שופר. את העבירה יעבור רק האחד המפקח ואילו מצוות תקיעה תתקיים על ידי רבים השומעים. ועל כן נהי דלאו חמור יותר מאשר עשה, עכ"ז ריבוי הכמות דעשין שכל אחד מן הרבים מקיים מצוות עשה והרי מתקיימים אפוא מצוות עשה רבים על כן מכריע זה את החומרה האיכותית של הלאו וחשובי העשין עדיפי מן הלאו הנדחה והווי הדחיה מסברא ועל כן לא בעינן בעידנא. הגאונים סוברים שהנזק של הכמות הופך לאיכות והוא שקול כפיקוח נפש של יחיד.

מצד שני סוברים הראשונים, הרמב"ן והרשב"א, שלא כל כמות יוצרת איכות ובוודאי שלא ייתכן לומר שנזק לרבים הופך מעצמו לפיקוח נפש. אלא שהשיקול הוא סטטיסטי. בנזק לרבים יש חשש סביר שבין הרבים עלול להימצא יחיד שהנזק יגרום לו פיקוח נפש. ולכן רק כאשר יש סבירות סטטיסטית שיחידים עלולים להסתכן יש להגדיר זאת כפיקוח נפש, אך חשש רחוק יותר אינו בכלל זה.

אולם דעת מו"ר הגר"ש ישראלי שהמחלוקת היא בהערכת המציאות, האם יש חשש סביר ליחיד שיינזק עד כדי פיקוח נפש או אין חשש כזה. ואכן הר"י אנגל עצמו בתשובתו בעניין שביעית בזמן הזה בספרו "אוצרות יוסף" מביא את התוס' בסנהדרין כו א ד"ה 'משרבו':

וא"ת ומשום ארנונא התיירו לחרוש ולזרוע דהויא איסורא מדאורייתא? ... אי נמי י"ל דפקוח נפש הוא ששואל להם המלך מס ואין להם מה יפרענו ומתים בתפיסת המלך והכי איתמר בירושלמי משום חיי נפש.

הוא מפרש את הירושלמי והתוס' על פי שיטת הגאונים בשבת מב א וכותב:

דניזקא דרבים כסכ"נ חשוב והיינו דאף דגוף הנזק אינו סכ"נ דמשו"ה יחיד אסור מ"מ ברבים חשוב חשש סכנה דיש לחוש עכ"פ שמא יבוא אחד מהם

לידי סכנה ע"י הנזק... באלפי אנשים נשים וקטנים ודאי יש לחוש שמא יבוא אחד מהם לידי סכנה ע"י חסרון לחם והו"ל סכנת נפשות.
(ור' מרגליות הים סנהדרין כו א על התוס' הנ"ל)

ולפי"ז הכל תלוי בגודל הציבור הניזוק. ככל שהציבור רחב יותר כך החשש לפיקוח נפש של היחידים עולה. לדוגמא, מבחינה סטטיסטית ידוע לנו שבעיר בגודל של 100,000 תושבים יש לפחות מקרה אחד של פיקוח נפש בכל יום, אם לא יותר. לכן יש להעמיד גם בשבת אמבולנס על צוותו בכוננות למקרה חרום. לעומת זאת ביישוב של 500 תושבים האפשרות לפיקוח נפש נדירה מאוד וגם בימות חול הכוננות נמוכה יותר וא"כ הוא הדין בשבת אין צורך בכוננות גבוהה כל כך.

ג. חולה שאין בו סכנה

כל הדיון דלעיל הוא באיסורי תורה, בהם ראינו מחלוקות פוסקים, האם יש להחשיב נזק לרבים כחולה שיש בו סכנה. שם קשה לומר שהכמות של הניזקים הופכת לאיכות של הלכה מחודשת של פיקוח נפש. פיקוח נפש ונזק הם שני מישורים שונים ואין כמות הנזקים יכול ליהפך לדין אחר שונה לחלוטין. אנו נצא מנקודת הנחה שמדובר במצב הדומה לחולה שאין בו סכנה. במצב כזה היו שהתירו איסורי דרבנן, כמבואר בשו"ע סי' שכח ס"ז:

חולה שנפל מחמת חליו למשכב ואין בו סכנה אומרים לא"י לעשות לו רפואה אבל אין מחללין עליו את השבת באיסור דאורייתא... ולחלל עליו ישראל באיסור דרבנן בידיים, יש מתירים אפילו אין בו סכנת אבר; ויש אומרים שאם יש בו סכנת אבר עושין ואם אין בו סכנת אבר אין עושין; ויש אומרים שאם אין בו סכנת אבר עושין בשינוי, ואם יש בו סכנת אבר עושין בלא שינוי; ויש אומרים אפי' יש בו סכנת אבר אין עושין לו דבר שהוא נסמך

למלאכה דאורייתא, ודברים שאין בהם סמך מלאכה עושין אפילו אין בו סכנת אבר; ודברי הסברא השלישית נראין.

כלומר לכתחילה נפסקה ההלכה שמותר לעשות לחולה שאין בו סכנה רק מלאכה דרבנן בשינוי. מיהו בשת הדחק גדולה וצורך רבים וכגון בנידון דידן שיש להביא בחשבון גם חשש לפיקוח נפש ניתן לסמוך על הדעה הראשונה שהיא דעת הרמב"ם לפי הבנת הטור.

באיסור דרבנן יש יותר מקום לומר שנזק לרבים שקול כמחלה והכמות יוצרת איכות. דיני חולה שאין בו סכנה ודיני נזקים לציבור קרובים יותר זה לזה וכשמדובר בגזירת חכמים הסברה נותנת שהכמות הופכת לאיכות. הדבר מוכח משיטת הראשונים הנ"ל, החולקים על הגאונים, בסוגיית הגמ' בשבת מב א, שלא התירו כיבוי גחלת ברשות הרבים אלא באיסור דרבנן. וע"כ מדובר במקום שאין חשש לפיקוח נפש אלא רק משום צער בעלמא. ובדרך כלל לא מצינו התר לעבור על איסור דרבנן במקום צער גרידא. אלא ע"כ ההיתר לעבור על איסור דרבנן הוא משום צער הרבים. ולכן התירו לעבור על איסור דרבנן גם ללא שינוי. וכן כתב הביאור הלכה בשם הפרמ"ג סי' רעח בד"ה 'החולה שיש וכו':

אבל בשביל חולה שאין בו סכנה אסור לכו"ע... ואין להקשות ממה דאיתא לקמן בסימן של"ד בסופו דהתירו לכבות בר"ה אף גחלת של עץ בשביל שלא יזוקו בה והטעם משום דהוא משאצ"ל כדאיתא בגמרא וא"כ הכא נמי יתירו בשביל החולה די"ל דהתם משום צערא דרבים משא"כ בעניננו בחולה יחידי
[פמ"ג]

מבואר אפוא שצער הרבים שקול כחולה יחיד ואף יותר ממנו, שהרי התירו לעשות מלאכה דרבנן גם ללא שינוי.

אומנם גם כאן אפשר לומר שהסיבה לכך היא סטטיסטית, שבציבור גדול גם צער קטן עלול לגרום ליחידים לחלות. אך הסברה נותנת שמכיון שמדובר באיסור דרבנן במקום צער רבים לא גזרו, כשם שלא גזרו בחולה שאין בו סכנה. כי בצער רבים הכמות הופכת לאיכות.

ומכיבוי גחלת למדנו שלא רק ריפוי מותר אלא גם מניעת צער אף היא מותרת במקום רבים, כשם שמניעת מחלה מותרת ליחיד ראה רמב"ם הלכות שבת פרק כב הלכה ז: אין שורין את החלתית בין בפושרין בין בצונן אבל שורה אותו בתוך החומץ, ואם שתהו ביום חמישי וששי הרי זה שורה בשבת בצונן ומניחו בחמה עד שיחם ושותה, כדי שלא יחלה אם פסק מלשתות.

ד. רעש חזק בשבת

לאור הנחות אלו נדון בשאלה מעשית. ניקח לדוגמא מקרה בו נערכה מסיבה רעשנית, מוגברת על ידי רמקולים רבי עוצמה, בליל שבת בשעה מאוחרת, המפריעה לשכונה שלמה לישון. אומנם כבר שמענו שעימות בין שכנים לרעשנים הסתיים ברצח ואם כן הרי זה חשש לפיקוח נפש. אך עלולים להימצא מי שיסברו שדבר זה נדיר ביותר ולכתחילה אין להזעיק את המשטרה על מנת שתחלל שבת דאורייתא למטרה זו. אם יימצא פתרון טוב יותר הוא יקל על ההחלטה אם להיחלץ לקריאה. וכן כשהמשטרה מגיעה למקום ונוכחת לדעת שלא נשקפת סכנת נפשות, אך קיימת הפרעת שינה קשה לציבור גדול וניתן לנקוט באמצעים, שאינם אסורים מן התורה, על מנת למנוע אותה. לכן נראה שאם יימצא פתרון שלפיו כל המלאכות שיעשו יהיו רק מדרבנן (ר' להלן) יש מקום לסמוך על שיטת הרמב"ן והרשב"א בשבת מב ועל פירוש הטור ברמב"ם שלצורך חולה שאין בו סכנה מותר לעשות מלאכות דרבנן. ואם כן יהיה מותר למשטרה למנוע את העימות שבין השכנים לרעשנים המפריעים לשכנים לישון. כי צער כה גדול של מניעת שינה משכונה שלמה דינו כחולה שאין בו סכנה.

יתרה מזאת. מניעת שינה עצמה יש להחשיבה כמחלה. כי גדרו של חולה שאין בו סכנה הוא לפי הרמ"א שם:

או שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו שאז אע"פ שהולך כנפל למשכב דמי (המגיד פ"ב)

אדם שלא ישן, גם כשהוא מתהלך, כנופל למשכב דמי. הוא בקושי מתפקד ומחפש הזדמנות לשכב, כלומר דינו כחולה. ר' שו"ת משנה הלכות חלק ד סימן נא ב:

הדבר תלוי כמה שהוא אדם... דודאי במי שאינו יכול לישן קצת אין זה בכלל חולי כל הגוף... ומיהו אם הוא חולה על הנערווען (=עצבים) ואינו יכול לישן בלי כדורים ומצטער הרבה ודאי כי יש בזה חולי הגוף ג"כ, כי כל הגוף נחלש מבלי שינה ורמז לדבר מה שאמרו ז"ל נדרים ט"ו שבועה שלא אישן שלשה ימים מלקין אותו וישן לאלתר הרי דאין זה במציאות שלא ישן ג' ימים ובודאי שמי שלא ישן זמן רב יחלה כל גופו אבל כאמור דבר זה תלוי לפי מה שהוא אדם... אם הוא במדה שמחלהו יש להתיר דהוה חולי בכל הגוף.

ובשו"ת מנחת יצחק חלק ג סימן לה, ב:

הנה הכל תלוי לפי המצב, דהרי איתא בזכור לאברהם (אות ח') דמותר לאשה להתיו מחלבה, על מי שחש בראשו ותקיף לי' עלמא, דבמקום צער כזה לא גזרו, ואפשר דאפילו בכלי יהי' מותר עיי"ש, והובא בבאר יעקב (סי' שכ"ח אות מ"ג), ובספר מנחת שבת (סי' צ"א אות י"ז) הביא להתיר במי שכואב לו ראשו... דהוי כחלה כל גופו, ושם [ספר מנחת שבת סי' צ"א] [באות ל"ז] כתב, בכואב לו ראשו מאד עד שנחלש כל גופו מחמת כאבו... ואפילו בלא נחלה כל גופו, רק שמרגיש צער גדול, אפשר להקל.

ושם בהשמטות, הביא מהגה"ק מבוטשאטש ז"ל שכבר נהוג לבריאים לשפוך לראש כדי לישון תיכף.

אומנם בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' יז – פ"ב (כד, מ) אוסר ליטול כדורי שינה בשבת, משום גזרת שחיקת סממנין, אך בשש"כ פל"ג סט"ז מתיר על סמך פוסקים רבים יעו"ש, אפילו שהדיון שם הוא בנטילת רפואה משום שחיקת סממנים ואולי גזרה זו קלה יותר מריפוי ממש. אך אין הדבר מוכרח.

חוסר שינה הוא צער גדול וכשמדובר ברבים - שקול צערם כחולה שאין בו סכנה. אך גם אם נפקפק בסברה זו, שהכמות יוצרת איכות, יש להביא בחשבון סטטיסטי שבשכונה גדולה נמצא מן הסתם חולה או אדם רגיש שחוסר השינה עלול להרע את מצבו והא יחלה ממש ואולי אף לגרום לו לסיכון. ומסתבר שגם אם פיקוח נפש אין כאן, אין ספק שדין חולה שאין בו סכנה ודאי יש כאן. וכאמור במקום צער רבים יש לסמוך על הפוסקים שמותר לעבור על איסור דרבנן כדי למנוע צער כה גדול.

ה. מכשירים האסורים רק מדרבנן

חוץ מהנסיעה ברכב שיש בה איסור דאורייתא (ור' להלן הצעה לרכב חילופי) כל יתר המלאכות הן רק מדרבנן. בטלפון ובמכשירי הקשר יש אומנם סגירה ופתיחה של מעגלים חשמליים, אך לדעת הגרשז"א אין בהם איסור דאורייתא. לכתחילה ראוי להתחשב בדעת החזו"א הרואה בכל סגירת מעגל חשמלי איסור תורה של בונה, כדי למנוע זילותא דשבתא (ר' מש"כ באהלה של תורה ח"ב סי' כג) אך בצורך כה גדול לשמור על שלום הבריות בצייבור רחב וע"מ למנוע כל אפשרות של סיכונים יש לסמוך על דעת הגרשז"א ורוב הפוסקים שסגירה ופתיחה של מעגלים חשמליים אסורות רק מדרבנן.

באשר לשימוש במחשב. כל לחיצה על אותיות המקלדת סוגרת מעגלים חשמליים. אך אפשר להימנע מהם על ידי מקלדת שפותחה על ידי מכון צומת. היא מופעלת על ידי מגע יד ללא לחיצה על האותיות. אין בכך סגירה של מעגלים חשמליים. הזרם החשמלי נמצא כל הזמן במקלדת והנגיעה באותיות רק משנה את עוצמת הזרם. (ר' תחומין כו מאמרו של הרב ישראל רוזן. ויש להדגיש שאין להסיק מכאן היתר גורף לשימוש במקלדת לצרכים אחרים. ההיתר מוגבל למקרים חיוניים חריגים בלבד).

הדפסה היא אומנם איסור תורה, אך אינה חיונית בשבת, ניתן לדחותה למוצ"ש. כמו כן חתימת חשוד או מתלונן אינה נחוצה בשבת. אפשר ליטול תעודת זהות כעירבון עד שהחותם יבוא ביום חול לתחנת המשטרה לחתום.

הבעיה החמורה היא הנסיעה ברכב. זה מופעל על ידי מנוע בעירה, שבו כל לחיצה על הדוושה יש בה משום איסור הבערה מדאורייתא. אומנם כשהמשטרה מוזעקת למקום מסויים היא אינה יודעת עדיין אם המצב מסוכן או לא. ומספק נפשות היא נחלצת להגיע למקום בהקדם אפשרי. אך כשברור לה שהמצב אינו כה קריטי היא יכולה להסתפק במלאכות דרבנן כנ"ל. אולם הבעיה היא חזרה ממקום האירוע. החזרה אינה פיקוח נפש. ועל כך הבאנו את הדיון לעיל אות א אם התירו סופן משום תחילתן. אומנם באמבולנס ההוראות הן שעליו לחזור למקומו לצורך קריאה נוספת. כי בית החולים אליו הביא האמבולנס חולה אחד ודאי אינו מקום בו יצטרכו לו. לכן עליו לחזור למקומו לתחנת מד"א הנמצאת במקום מרכזי יותר, ממנו ניתן להגיע במהירות לכל מקום אפשרי. אך ניידת משטרתית שהגיעה למקום מסוים, הנמצא אף הוא בתוך העיר, אינה יודעת אם הקריאה הבאה תהיה דווקא קרובה יותר למקום בו היא נמצאת כרגע, או לתחנת המשטרה, שאף היא לא תמיד נמצאת במרכז העיר. אולם אם המדובר ברכב הממונע על ידי איסור דרבנן יש מקום להקל לחזור לתחנת המשטרה וכמו שפסק הגרש"ז אורבאך לעניין רכב הצלה לעיל אות א. הפתרון לכך הוא אפוא רכב הממונע על ידי מנוע חשמלי במקום זה הממונע על ידי מנוע בעירה הנפוץ כיום (יסודות ההיתר לכך הונחו בעגלת נכים מיוחדת ר' תחומין ח). הרכב החשמלי מצוי כבר כיום בשוק, בגלל מחיר הבנזין ההולך ועולה, ומשיקולים אקולוגיים (שיש לראות בהם שיקולים תורניים, ר' בספרי "הלכה בימינו" עמ' 125 ומן הראוי שהממשלה תשמש דוגמא לציבור בתחום זה). עם זאת חייבים להדגיש שלא יעלה על הדעת כלל לאזרח רגיל, שאינו איש ביטחון ואינו רופא, אפשרות כל שהיא של שימוש ברכב חשמלי בשבת. עבור אזרחים רגילים יש חשש לאיסור דאורייתא!

ו. ריבוי איסורים מדרבנן

מול הצעותינו להמיר איסורי תורה באיסורי דרבנן עומדים דבריו הנוקבים של הרמב"ן בפירושו לויקרא כג, כד:

שנצטוינו מן התורה להיות לנו מנוחה ב"ט אפילו מדברים שאינן מלאכה, לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין, ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום, ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות כלילה יהיו עומסים על החמורים ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו ב"ט ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר, ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשולחנים על שלחנם והזהובים לפניהם, ויהיו הפועלים משכימין למלאכתן ומשכירין עצמם כחול לדברים אלו וכיוצא בהן... שבכל זה אין בהם משום מלאכה, לכך אמרה תורה "שבתון" שיהיה יום שבתה ומנוחה לא יום טורח.

ניתן אולי להוסיף גם את סברת הרמב"ן לרשימת הר"י אנגל בלקח טוב, שריבוי הכמות מכריע את האיכות. איסורים רבים מדרבנן שקולים כאיסור תורה. זו כוונת התורה באומרה "שבתון". אך מכיוון שהתורה לא אסרה מלאכות אלו במפורש היא מסרתן לחכמים על מנת שיוכלו להפעיל את שיקול דעתם אימתי לאסור ואימתי להתיר. ומסתבר שלצורך שלום הציבור וביטחוננו ובפרט כשיש חשש לפיקוח נפש רבנן לא גזרו (ר' מש"כ בספרי "יושב אוהלים" כתובות שיעור ג)

והנה מצינו שהתירו אפילו מלאכות דאורייתא לצורך קדוש החודש (ר"ה כא ב) למרות שאינו פיקוח נפש אלא צורך כלל ישראלי. ואולי יש מקום לדמות גם את שלום הציבור לצורך הכלל (ר' מנחת שלמה שהובא לעיל באות א). אומנם אפשר לומר שקדוש חודש לא דמי, כי קביעת המועדים היא עניין קיומי כלל ישראלי "אותות האומה" לפי הגדרת הרמב"ם בסהמ"צ מ"ע קנג. בכל זאת יש עדיין מקום ללמוד את העקרון שצורך הכלל הוא דבר חשוב ולפחות יותרו איסורי דרבנן, בגלל שלום כלל הציבור, כמו שהותרו מלאכות דאורייתא לצורך קדוש החודש, שאף הוא צורך כללי.

כל האמור לעיל אינו פסק הלכה אלא הצעה לפני גדולי התורה שיאירו עינינו בסוגיה זו.